

В.С. Уланчук
академік АЕН України

Р.П. Мудрак
канд. екон. наук,
м. Умань

ВІТЧИЗНЯНЕ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВО, ЯК БАЗОВИЙ ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Продовольча безпека нації по праву посідає одне із центральних місць у системі внутрішньої та зовнішньої політики держави, оскільки пов'язана із рівнем задоволення найуразливішої фізіологічної потреби людей, громадян країни, — потреби у їжі. Перебуваючи під впливом найрізноманітніших чинників, усе ж її базис формується на етапі внутрішнього виробництва продовольчої сировини та найнеобхідніших продовольчих товарів. Природно і те, що зернопродуктовий підкомплекс АПК — основа продовольчого забезпечення населення країни. Підтвердженням цьому є використання абсолютних та відносних показників виробництва зерна, які експерти ФАО використовують для аналізу рівня продовольчої безпеки, що обумовлено надто чутливою ре-

акцією громадськості на цінові коливання хліба, як продукту першої необхідності, а також використанням хлібного еквіваленту заробітної плати для аналізу змін в рівнях доходів у ретроспективі та співставленні порівнювальних об'єктів дослідження.

Метою статті є дослідження стану та розробка науково-практичних підходів щодо нарощування виробництва зерна, як базового чинника національної продовольчої безпеки.

Із зрозумілих причин зернопродуктовий підкомплекс АПК традиційно відноситься до найбільш досліджуваних теоретиками і практиками об'єктів, тому немає потреби перелічувати усіх вітчизняних та зарубіжних науковців, які вивчали окремі аспекти функціонування

ринку зерна та хлібопродуктів. Проте варто відмітити, що не зважаючи на суттєвий вклад вітчизняної науки у вирішення теоретичних та практичних завдань сталого розвитку досліджуваного сектору економіки, функціонування зернопродуктового підкомплексу АПК, принаймні в Україні, далеке від його потенційних можливостей. Підтвердженням цьому є невисокий рівень рентабельності, що пов'язано із низькою продуктивністю праці в галузях, нестабільною ціновою динамікою на ринку, незадовільним станом наповнення та використання державних зернових резервів, періодичними адміністративними заборонами на експорт зерна тощо.

У 2007 році у структурі добового раціону пересічного українця майже третина (28,4 %) енергетичного еквіваленту спожитих продуктів харчування припадало на хліб та хлібні продукти — 989 із 3482 ккал, а для малозабезпеченої частини нашого населення ця частка була більша 50 %. Тому цінові потрясіння 2008 року, в тому числі і на ринку хліба та хлібобулочних виробів, особливо відчутними були у незаможному кластері вітчизняного соціуму — бідні стали ще біднішими, так як попит на хліб є нееластичний по ціні. Отже, стабільне нарощування обсягів виробництва зерна вітчизняним АПК є запорукою економічної та соціальної стабільності України.

В сучасних умовах, нарощування обсягів виробництва зерна та зернобобових українськими аграріями розглядається уже не просто як чинник продовольчої стабільності України. Володіючи четвертою частиною світових чорноземів, наша країна здатна відігравати ключову роль у вирішенні глобальної продовольчої проблеми. Про те, що світовий ринок зерна переживає не найкращі часи свідчить зафіксований найнижчий історичний мінімум перехідних запасів зерна на початок 2007 року.

З даних табл. 1 видно, що виробничі та фінансові показники діяльності мають спадну динаміку. Попри незначні коливання посівних площ валові збори на протязі досліджуваного періоду знижувалися, досягнувши у 2007 році лише 57,7 % рівня 1990 року. Головною причиною цього стало різке падіння урожайності, яка у звітний період становила лише 55,8 % базового, що разом із зростанням цін на енергоносії викликало обвал рівня рентабельності — передостанні два роки зернове господарство країни балансувало на межі збитковості. Проте в 2007 році через складні погодні умови мав місце недобір зернових як в Україні, так і в країнах, які традиційно експортують зернові, на що зовнішній, а за ним і внутрішній ринки відреагували зростанням цін. Це й зумовило стрімке збільшення рівня рентабельності у 2007 р. до 28,7 %.

З рис. 1 видно, що спади і піднесення валових зборів зернових та зернобобових і їх урожайності співпадають. Це вказує на те, що низька урожайність залишається одним із головних обмежуючих факторів нарощування обсягів виробництва.

З рис. 2 видно, що спади та піднесення посівних площ та валових зборів зернових та зернобобових в цілому також співпадають.

Як справедливо відмічає Б. Пасхавер: «Занижена оплата праці, недостатні амортизаційні нарахування, брак технологічно необхідних ресурсів — форми стратегічно невиправданого зменшення питомих затрат, здатних лише тимчасово підвищувати прибутковість виробництва» [1].

Діяльність вітчизняного АПК у галузі виробництва зернових та зернобобових

Рік	Посівні площі, тис. га	Валовий збір (у вазі після доробки), тис. т	Урожайність, ц/га		Рентабельність виробництва, %
			щорічна	середня	
1990	14583	51186	35,1	29,6	275,1
1991	14671	38878	26,5		
1992	13903	38789	27,9		
1993	14305	45919	32,1		
1994	13527	35252	26,8		
1995	14152	34389	24,3	21,9	85,6
1996	13248	25966	19,6		
1997	15051	36875	24,5		
1998	13718	28633	20,8		
1999	13154	25913	19,7		
2000	13646	26473	19,4	24,4	64,8
2001	15586	42238	27,1		
2002	15448	42173	27,3		
2003	12495	22741	18,2		
2004	15434	43678	28,3		
2005	15005	39013	26,0	23,2	3,1
2006	14515	34981	24,1		
2007	15074	29545	19,6		
2007 до 1990, у %	103,4	57,7	55,8	x	-246,4 п. п.

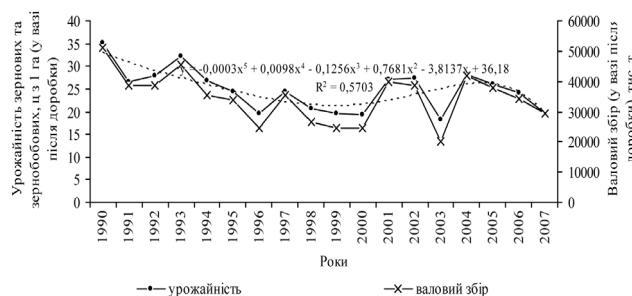

Рис. 1. Графічна інтерпретація зв'язку урожайності зернових та зернобобових і їх валових зборів у період 1990–2007 рр.

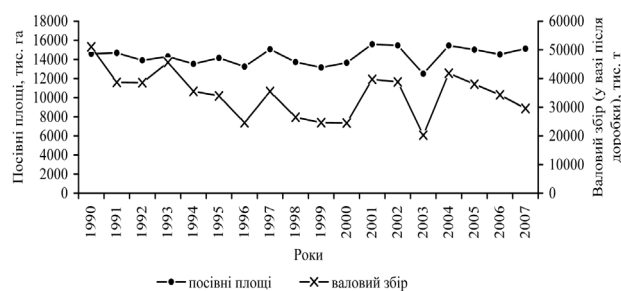

Рис. 2. Графічна інтерпретація зв'язку посівних площ під зерновими та зернобобовими та їх валових зборів у період 1990–2007 рр.

Очевидно й те, що природна родючість ґрунтів на якій фактично утримувалося зернове господарство країни впродовж останніх півтора десятка років поступово вичерпується. Це проявляється в прогресуючій деградації ґрунтів, втраті їх родючості. В першу чергу через кількарізне зменшення внесення мінеральних та органічних добрив (табл. 2). Часткове покриття дефіциту органіки, в умовах скорочення поголів'я великої рогатої худоби, повинне здійснюватися за рахунок сидеральних парів, оскільки мінеральні добрива, навіть за умови їх повного збалансованого внесення, не здатні повністю замінити органічні.

Таблиця 2

Внесення добрив у сільськогосподарських підприємствах

Показник	Роки								
	1990	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Мінеральні добрива									
Внесено у поживних речовинах – всього, тис. т	4241,6	524,7	278,8	400,9	399,2	378,9	518,9	557,9	639,3
Внесено у поживних речовинах на 1 га посівної площі, кг	141	21	13	19	21	22	29	32	40
Органічні добрива									
Внесено – всього, млн. т	257,1	80,6	28,4	26,5	22,7	17,4	15,1	13,2	13,0
Внесено на 1 га посівної площі, т	8,6	3,2	1,3	1,3	1,2	1,0	0,8	0,8	0,7

Таблиця 3

Осипання зерна різних культур залежно від строків збирання [2]

Тривалість жнив, днів	Озиме жито		Озима пшениця		Яра пшениця		Ярий ячмінь		Овес	
	ц/га	%	ц/га	%	ц/га	%	ц/га	%	ц/га	%
4-7	1,0	3,2	1,4	4,1	1,0	6,7	0,7	2,8	4,4	16,1
8-10	2,4	8,4	3,0	9,1	2,1	10,5	0,8	3,0	5,9	21,6
11-13	3,0	14,2	4,9	16,2	2,7	17,1	2,2	8,7	7,3	26,8
14-16	3,8	15,2	5,0	17,3	3,3	29,7	4,0	15,7	7,8	28,6
17-20	5,5	18,4	8,5	27,3	5,4	32,1	5,6	24,2	8,4	30,8

Таблиця 4

Співвідношення середніх цін реалізації зернових та зернобобових трактора Т-150К

Рік	Середні ціни реалізації зернових та зернобобових, грн/т [6]	Ціна трактора Т-150К	
		грошова, тис. грн. [7]	натуральна, тонн зерна
1996	168,4	44,0	261
1997	176,1	42,9	244
1998	154,2	39,0	253
1999	200,4	46,4	232
2000	443,8	109,2	246
2001	381,3	118,1	310
2002	312,5	134,9	432
2003	535,1	124,9	233
2004	453,1	155,0	342
2005	417,8	180,0	431
2006	515,2	198,0	384
2007	833,5	220,0	264
Різниця цін: 2006р. до 1996р.	більші у 3,1 рази	більша у 4,5 рази	більше у 1,5 рази
Різниця цін: 2007р. до 1996р.	більші у 4,9 рази	більша у 5,0 разів	1,01

Таблиця 5

Індекси цін виробників промислової продукції та індекси цін реалізації рослинницької продукції сільськогосподарськими підприємствами [8]

Галузі виробництва	Роки										
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Промисловість (грудень до грудня попереднього року, %), в т. ч.:											
виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	105,0	135,3	115,7	120,8	100,9	105,7	111,1	124,1	109,5	114,1	123,3
машинобудування	108,7	97,7	108,7	119,0	106,6	125,5	122,9	177,9	103,3	109,4	150,4
Сільське господарство (у % до попереднього року), в т. ч.											
продукція рослинництва	101,7	97,7	137,0	168,2	92,4	87,8	133,7	93,3	95,5	114,1	157,7

сільського господарства: базовий індекс цін промисловості у 1,1 рази вищий від показника сільського господарства. А ціни на нафтопродукти зросли у 1,7 більше, ніж на рослинницьку продукцію сільськогосподарських підприємств у цілому.

Технологія вирощування порушується і у частині недотримання вимог науково-обґрунтованої сівозміни. Практика довела, що найкращими попередниками, наприклад, для озимої пшениці є горох та багаторічні трави. Але за останніх 16 років площі під горохом скоротилися на 74 %, а під багаторічними травами — на 61 %.

Прогресуюче вибуття, а відтак дефіцит, рухомого складу сільськогосподарської техніки стає головною причиною порушення строків сівби та збирання зернових і зернобобових. Зернові колосові збираються не за 10–12 днів, а за 30–40 і більше, що зумовлює значні втрати (табл. 3), які щорічно становлять до 4 млн. тонн зерна [3] або 2,06 млрд. грн. (у фактичних цінах 2006 року).

В 2006 році парки тракторів та зернозбиральних комбайнів сільськогосподарських підприємств становили відповідно 40,6 % та 41 % рівня 1990 р. Для порівняння — сумарна потужність енергоозброєності вітчизняних сільгоспвиробників за такої кількості тракторів становить біля 0,55 к. с. на 1 га орних земель, натомість енергоозброєність французьких фермерів — 5,5 к. с. [4] на 1 га орних земель, або у 10 разів більше. В 2000 р. у США на 1 га ріллі припадало 0,03 одиниці тракторного та комбайнового парку, у Бразилії — 0,02, в Україні — 0,01 [5].

З 1996 по 2006 рр. середні ціни реалізації зернових та зернобобових зросли у 3,1 рази, а ціна трактора Т-150К за цей же період росла швидше майже у 1,5 рази (табл. 4).

В результаті кількість зерна необхідного для купівлі однієї машини збільшилася наполовину, що означає поглиблення диспаритету цін. І лише в 2007 р. цінові диспропорції частково вирівнялися завдяки загальносвітовій тенденції зростання цін на продовольство та продовольчу сировину. Однак ця тенденція є нестабільною. Так, уже в 2008 р. українські аграрії виростили понад 50 млн. тонн зернових, однак через низьку якість зерна ціни на вітчизняне збіжжя зменшилися із 1093 грн./т в червні, до 915 в серпні. Для того, щоб наведений приклад «ножиць» цін не виглядав як висмикування окремих фактів із загального контексту, необхідно дослідити загальну динаміку індексів цін промислової та сільськогосподарської (рослинницької) продукції у вказаному часовому інтервалі (табл. 5). Отже:

— загальний базовий індекс цін промисловості

$$I_{ц}^n = 4,49;$$

— базовий індекс цін коксу та нафтопродуктів

$I_{ц}^m = 6,83$ (ціни на нафтопродукти зросли іще більше: якщо у 1996 році 1 л бензину А-76 та 1 л дизелю коливалися у межах 0,3–0,35 грн., то у 2007 році — 4,9–5,3 грн.);

— базовий індекс цін продукції машинобудування

$$I_{ц}^m = 3,03;$$

— базовий індекс цін реалізації продукції сільськогосподарства сільськогосподарськими підприємствами

$$I_{ц}^{ce} = 4,16;$$

— базовий індекс цін реалізації продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами

$$I_{ц}^p = 3,98.$$

Таким чином, динаміка ланцюгових індексів цін промисловості вища аналогічного показника продукції

Серед чинників, які негативно впливають на прибутковість а відтак, стабільність вітчизняного зерновиробництва — низька якість зерна. Україна традиційно відноситься до десятки найбільших світових експортерів зерна — 6 % у 2005/06 маркетинговому році [9], проте наша ніша на світовому ринку — фуражні зернові, де ціни на порядок нижчі від продовольчого сегменту. Наприклад, у січні 2007 року європейська пшениця (ФОБ Руан) продавалася по 200 дол./т, а українська — 170. Причиною виробництва переважно фуражної пшениці вітчизняними аграріями є примітивізація технології вирощування. Як відмічає Поперелі Ф., в кращому разі вноситься близько 50 кг азоту на 1 га. Це забезпечує в 40 % випадків одержання зерна 4-го і тільки 20 % — 3-го класу. Для одержання більшої питомої ваги пшениці 3-го класу, і тим більше 2-го і 1-го класів, норми внесення азоту треба збільшити до 200 кг/га. Це оптимальні дози азоту для Західної Європи. Використання таких доз добрив дає змогу на території усієї України одержувати кращої якості зерно, ніж яра пшениця Казахстану чи Канади. Істотною причиною стримування внесення підвищених доз добрив є неможливість продати зерно 1-го та 2-го класів в Україні через високу ціну [10].

Спосіб встановлення заставної ціни на зерно в Україні відрізняється від світової практики. Наприклад, у США заставна ціна встановлюється не нижче рівня середньої ринкової ціни на продукцію протягом останніх 5 років. В Україні ж вона «має відшкодовувати прогнозовані нормативні витрати на виробництво, транспортування та зберігання зерна на заготівельних підприємствах, а також забезпечити мінімальний рівень рентабельності» [12]. Як видно з даних таблиці 6, середня ринкова (світова) ціна продовольчої пшениці (3 клас), виходячи із цін за останніх 5 років, — 804 грн/т. Отже, державні закупівельні ціни на зерно даного класу — вищі від тих, які б могли бути при використанні американської методики розрахунків. Однак, як засвідчує практика останніх років, попри сприятливий рівень закупівельних цін, плани із державних заготівель продовольчого зерна із різних, переважно суб'єктивних, причин не виконувалися навіть на третину [13]. Селяни змушені продавати збіжжя зернотрейдером у період найнижчих цін на зерно — в першій половині маркетингового року відразу після жнив, тому що мають гостру потребу в обігових коштах для проведення передпосівного обробітку ґрунту, посіву та інших осінньо-польових робіт. Це є основною причиною відсутності інтересу в зерновиробників до вирощування пшениці високого класу (1, 2 і 3) — вони знають, що понісши значні витрати, не зможуть продати продукцію за прийнятними цінами. Окрім цього, не меншою проблемою є незадовільний розвиток виробничої інфраструктури зернового господарства. Зокрема дефіцит сховищ для зерна та насіння змушує більшість аграріїв збувати свою продукцію відразу після жнив.

Аналізуючи причини низького рівня прибутковості зерновиробництва, не можна обійти і факт наявності тіньового сектору в зернопродуктовому сегменті національної економіки. Тіньові схеми проходять через увесь технологічний ланцюжок — від виробництва продукції до її реалізації у вигляді сировини на експорт, чи для подальшої переробки всередині країни. Це означає, що показники низького рівня рентабельності в офіційному

Таблиця 6

Ціна європейської продовольчої пшениці в середині маркетингового року (січень), (ФОБ Руан) [11]

Вид продукції	Рік					В середньому
	2003	2004	2005	2006	2007	
Ціна в іноземній валюті, дол./т	112	200	144	124	200	156
Ціна в національній валюті, грн/т*	597	1061	727	626	1010	804

Таблиця 7

Введення в дію зернонасіннесховищ, тис. тонн одночасного зберігання

	Роки							
	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Україна	486,6	73,1	42,8	53,2	46,0	60,2	53,2	52,6
Черкаська область	23,7	0,9	0,6	1,5	-	-	-	-

звіті насправді не завжди дійсні (див. табл. 1). Усе починається з того, що, по-перше, орендарі намагаються приховати реальні обсяги виробництва сільськогосподарської продукції. Причиною такої ганебної практики є не фіскальне навантаження, оскільки розмір фіксованого сільськогосподарського податку залежить лише від розміру та видів угідь, а механізм виплати орендної плати. Законом України „Про оренду землі» встановлено мінімальний розмір орендної плати — 1,5 % від вартості орендованої ріллі. Це невиправдано низька плата за користування одними із найродючіших ґрунтів у світі. Наприклад, у Черкаській області у 2007 р. згідно із вищезгаданим законом мінімальна орендна плата становила 181 грн. (за 1 га):

$$МОП = \frac{ГОР \cdot 2,551 \cdot 1,5\%}{100},$$

де *МОП* — мінімальна орендна плата за 1 га ріллі; *ГОР* — грошова оцінка 1 га ріллі (для Черкаської області — 4727 грн.); 2,551 — поправочний коефіцієнт; 1,5 % — законодавчо встановлена мінімальна орендна плата за землю.

А далі усе, що виплачується понад цю мізерну суму орендарі прив'язують до результатів виробництва. Тому і виникає спокуса занижувати фактичну урожайність та валовий збір. У результаті селяни, власники земельних паїв, отримують на увесь пай (? 2,5 га) в середньому не більше 1 тонни фуражного зерна та іноді незначну кількість цукру, олії, круп. Для порівняння — у «кукурудзяному поясі» США, де агрокліматичні умови дуже подібні до наших, середня ціна землі та споруд (на 01.01.1997 р.) — 4198 дол./га, а плата за оренду орної землі — 225,45 дол./га [14], або за офіційним курсом (на 01.01.2008 р.) 1138,52 грн./га. Отже, навіть приблизні підрахунки показують, що орендна плата в Україні за 2,5 га землі мала б бути 2846 грн., а фактично ≈ 1000 грн. (орієнтовна вартість 1 т фуражного зерна на кінець 2007 р.), тобто майже у тричі нижча.

По-друге, з метою мінімізації ПДВ, виробники зерна та його покупці в документах офіційної звітності можуть ставити узгоджену ціну, яка нижча, ніж реально сплачена, або ж занижувати фактичний торговий оборот.

* за офіційним курсом НБУ

У першому випадку значний потенціал позитивного вирішення проблеми знаходиться у компетенції місцевих органів влади. Доводиться визнати, що районні і обласні (головні) управління агропромислового розвитку державних адміністрацій відповідного рівня, виконують переважно функцію статистів, фіксуючи динаміку галузевих показників, тоді як мали б виконувати функцію незалежних арбітрів. Наприклад, за ініціативою та технічною допомогою районних управлінь, сільські громади власників земельних паїв могли б зобов'язати орендарів проводити контрольні обмолоти, що звело б до мінімуму можливості шахрайства при виплаті орендної плати. Крім цього, районні управління мають забезпечити безперервний моніторинг плати за користування земельними паями за п'ять (як мінімум) останніх років у розрізі усіх землекористувачів району (сільськогосподарські підприємства, фермери, приватні орендні підприємства і т. ін.). Інформація повинна регулярно доводитись до громадськості.

У другому випадку проблема могла б частково вирішитися шляхом зниження ставки ПДВ з нинішніх 20 до 17 %, а також прописанням прозорої процедури відшкодування податку з бюджету.

Висновок. Ефективність господарської діяльності в зернопродуктовому підкомплексі АПК України залежить від двох груп факторів.

По-перше, умов мікросередовища, де найбільш помітний вплив належить культурі землеробства. Природна родючість ґрунтів, на якій фактично утримувалося зернове господарство країни на протязі останніх півтора десяти років, поступово вичерпується. Це проявляється в прогресуючій деградації, зниженні її продуктивності. Гострий дефіцит сільськогосподарської техніки, зернонасіннесховищ, доступних та помірних за ціною кредитів, зростаючий диспаритет цін на промислову та сільськогосподарську продукцію, зумовлюють щорічні втрати врожаю і завдають збитків сільськогосподарським товаровиробникам.

По-друге, зернопродуктовий підкомплекс, як сектор економіки з надзвичайно високою господарською активністю, дуже чутливо реагує на правові дисбаланси. Виходячи з його ключового значення у формуванні національної продовольчої безпеки, питання якісного

законодавчого забезпечення господарської діяльності в АПК повинне розглядатися як пріоритетне стратегічне завдання соціально-економічного розвитку країни.

Література

1. Пасхавер Б. Ціни виробництва і споживання продовольчого ринку // Економіка України. — № 11. — 2007. — С. 56.
2. Войтюк В., Демко А. Чого очікувати хліборобам, коли жнива — не агрострок, а пора року? // Пропозиція. — № 3. — 2005. — С. 120.
3. Лайко П. А., Бабієнко М. Ф. Бузовський Є. А. Продовольча безпека в Україні й у світі // Економіка АПК. — № 9. — 2004. — С. 8.
4. Войтюк В., Демко А. До проблем інженерно-технічного забезпечення АПК // Пропозиція. — № 5. — 2007. — С. 98.
5. Долман Е., Осборн С., Ломар Б. Динаміка сільськогосподарської конкуренції: уроки політики іноземних держав (Служба економічних досліджень МСГ США) // Пропозиція. — № 10. — 2003. — С. 109.
6. Державний комітет статистики. Статистична інформація. Сільське господарство [Електронний ресурс]. — Режим доступу до інформації: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/sg/sg_rik/sg_u/rosl_u.html.
7. За даними прайс-листів вміщених у рекламних блоках журналу «Пропозиція».
8. Державний комітет статистики. Статистична інформація. Сільське господарство [Електронний ресурс]. — Режим доступу до інформації: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/sg/sg_rik/sg_u/rosl_u.html.
9. Моїсєєва М. Світовий ринок пшениці // Пропозиція. — № 4. — 2007. — С. 30.
10. Поперелі Ф. Про стандарт на пшеницю і не тільки про нього... // Пропозиція. — № 8–9. — 2003. — С. 104.
11. Михайлов Ю. ЗерноУкраїни: гадання на кавовій гуші // Пропозиція. — № 6. — 2007. — С. 37.
12. Чапко І. Кредитування сільського господарства: проблеми України, досвід США // Пропозиція. — № 2. — 2001. — С. 23.
13. Друженко В. Кому видатки, а кому й статки // Пропозиція. — № 6. — 2006. — С. 41.
14. Національна служба сільськогосподарської статистики МСГ США // Пропозиція. — № 3. — 1998. — С. 35.